

Издөнүүчү Айбашова Тазагул Матраимовнанын «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган диссертациялык ишине карата

РАСМИЙ ОППОНЕНТТИН ПИКИРИ

Изилдөө үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» мыйзамынын максаты: адамдын сапаттуу билим алуу укугуна кепилдик берүү, жалпы адамзаттык жана улуттук баалуулуктарды тааныган инсанды ар тараптуу өнүктүрүү, ар бир адамга коомдун пайдалуу, кесиптерди эркин тандоо аркылуу эмгек рыногунда атаандаштыкка жөндөмдүү мүчөсү болуу мүмкүнчүлүгүн берүү. Аны менен бирге эне тилин үйрөнүү, сактоо жана жайылтуу милдеттери да бар.

Учурда билим берүүгө, тарбиялоого болгон суроо-талаптар улам күчөп, мугалимдерден жаңыланууну, заманбап билим берүүнү, компетенттүү инсанды тарбиялоону талап кылууда. Балдардын кабыл алуусун, таанып билүүсүн, ойлоосун өстүрүп, кебин калыптандырып, коммуникативдүү билим берүүнүн сапатын жогорулатуу – агартуу тармагындагы өтө маанилүү маселе. Бул мектеп мугалимдерине эле эмес, илим изилдөөчүлөргө, методисттерге да коюлган негизги талап.

Ааламдашуу доорунда окуучуларды ата-бабалардан калган мурастарды бекем сактоо, анын ичинде эне тилди, этнопедагогикалык маданиятты кадырлоо, эстетикалык табитин жогорулатуу, элдик идеалдагы моралдык принциптер, адеп-ахлактык баалуулуктар менен тарбиялоо – мезгил талабы. Мына ушул аспектиден алып караганда, эне тилин окутуунун педагогикалык функциясы абдан маанилүү.

Элдик идеологиянын жазылган, жазылбаган жашоо мыйзамдары, каада-салт, үрп-адат, элдик көз караш, ишенимдердин негизинде тарбиялоонун оозеки мектеби жашап (этнопедагогикалык), унгулуу улуттун келечектеги түптүү урпактарын тарбиялоодо ченемсиз жүк көтөрөт. Улуттук идеологиясын түптөп, экономиканын, маданияттын өсүшүндө мамлекеттик тил башкы орунда турушу зарыл. Бул тилдин деннен эле эмес, тил улуттун дилинен, аң-сезиминен, акыл-эсинен, табиятынан жаралган кубулуш экенинин күбөсү дегенге далил болот.

Дүйнө жүзүндөгү нечендеген улуттардын негизги айырмачылыгы – тили, тилдин коомдогу аткарган кызматы эбегейсиз, ал – адамзат жашоосундагы маданияттын күзгүсү, элдин руханий байлыгы, эрки. Ар бир улуттун улут катары өнүгүшүнүн көрөңгөсү. Кылымдар бою элибиз дилин, оюн, ниетин, наркын, дөөлөттөрүн тили менен билдирип, жүрөгүндө сактап, дүйнөлүк маданий мурастарын жаратканы кашкайган чындык экени далилденген. Тил аркылуу дүйнө тааным ачылат, өнүгөт, улут муундан-муунга руханий мурас калтыруу жөндөмүнө ээ болот. Улуттун келечеги, тарыхы, учуру тили менен сакталып, тили аркылуу муундарга мураска калтырылат.

XX кылымдын 30-жылдарынын башында «тилди окутуунун негизин грамматика түзөт» деген жобонун жаралышы, кыргыз тилин окутуунун мазмунун, анын методикасын толугу менен грамматикага, тилди изилдөөнүн батыштык принцибине баш ийдирип келгендиктен, тилдин коомдук кызматы, өнүмү четте калып келген. Тил баарлашуунун негизги каражаты катары маанисин жогото

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ им. И. АРАБАЛДИ

№ 167 «14» 02 2025

баштаганда гана кыргыз тилин окутуу методикасынын лингвистикалык методологиялык негизин аныктоо актуалдуу маселелерден экени анык көрүндү.

Эне тилин окутуу сүйлөө жана сүйлөшүү маданиятын, кеп этикетин жогорулатууга багытталып, негизги максат — окуучулардын эне тилинде адабий тил нормасында туура сүйлөп, сабаттуу жазууга, тилдин функционалдык касиетин жогорку деңгээлде колдоно алуусуна жетишүү зарылдыгы келип чыкты. Ар бир инсандын кеп ишмердиги максатка жетүүнүн, жеткирүүнүн каражаты катары кызмат кылат. Ошондуктан олуттуу маселени чечүү иштери эне тилин окутуунун мазмунун өзгөртүүдөн баштоо зарыл экенин көрсөттү.

Тилди коммуникативдик багытта окутуунун негизи катары «байланыштуу кеп» жана «кеп стилдери» түшүнүгү тилдин коомдук кызматы, милдети, максаты менен тыгыз байланышта каралып, пикир алмашуу, кабарлоо жана таасир этүү милдеттери ишке ашырылмалык. Ушул максатта 1980-жылы мамлекеттик программага С.А. Давлетовдун демилгеси менен «Байланыштуу кеп» темасы киргизилип, ошондон тартып 5-11-класска байланыштуу кеп темасы окутулуп келгени айтылган.

Стилистика, б.а. тилдин коомдук маанилерин жагдайга жараша пайдалануу, кептеги каймана, какшык, жымсадан, кычып, кыйытып, кеп таштап айтуу сыяктуу кызматтары да турмушта зарылчылык катары эсептелип, улуттук көз караштын алкагында акылмандыкты, баамчалдыкты, өз ара түшүнүшүүдөгү ар түрдүү мамилени камсыз кылуучу тилдин артыкчылыктары болуп эсептелет. Тилдин коомдук функциясы – адамзаттын жашоо-тиричилигин тейлеген негизги процесс. Бул – элдин тарыхын баяндаган улуу жол. Анын бул кызматтары адабий тилдин стилдеринин чегин белгилейт. Мисалы, сүйлөшүү стили тилдин пикир алмашуу кызматына, илимий жана иш кагаздар стилдери тилдин кабарлоо кызматына, публицистикалык жана көркөм стилдер тилдин таасир этүү кызматын тейлейт.

Кыргыз тилинин функционалдык стилдерин теориялык жактан изилдөө ХХ кылымдын орто ченинен башталса, стилдерди окутуунун методикасын изилдөө 1980-жылдарда башталган. Ошондой болсо дагы функционалдык стилдерди мектепте окутуу маселесине А. Идирисов, С. Давлетов, К. Жаанбаев, А. Жапаров, Г. Аширбаев, А. Кадырова, Ж. Чыманов, З. Ажибаева, Б. Закирова, А. Исраилова ж.б. методикалык эмгектери, ойлорун методологиялык негиз катары караса болот. Глобалдашкан доордун санариптешкен этабында кеп маданиятына маани берилип, эне тилдин коомдук функциясын аныктоо, кеп кудуретинин (кептин кызматынын) бөтөнчөлүктөрүн туура колдонуу актуалдуу темалардан экени талашсыз.

Изилдөөнүн жаңылык деңгээли төмөнкүлөр менен аныкталат:

1. Учурда балдардын кеби азайып, ою чектелип, көз карашы бөтөнчө өнүгүүнү энесен, психологиялык туюму, философиялык ой-чабыты улуттук менталитеттен алыстап бараткан муундардын дилине эне тилинин нарктуу дөөлөттөрүн сиңирип, коммуникативдик негизде окутуу агартуучуларга чоң милдетти артат. Илимий технологиянын, санариптештирүүнүн доорунда ХХI кылымдын койгөйлүү маселеси – байыркы улуу журттуу урпактарын эне тилинин бай, көркөм мурастары, күчтүү кудурети менен тарбиялоо. Ошондуктан иштин актуалдуулугу сабактын тилдик, кептик, социомаданий максатына жаңылык киргизип, маанилүү койгөйлөрдү чагылдыргандыгында.

2. Стил, стилистика түшүнүктөрүнүн маанисин терең ачып, бул илимий багыттын теориялык жана методикалык изилденишин системага салгандыгы,

башка тилдердеги маалыматтар менен салыштырып, кыргыз тилинин функционалдык стилдерин окутуу методологиясын аныктап бергендигинде.

3. Эне тилинин улуулуугун барктаган, адеп-ахлак, ыйман, улуттун жан дүйнө баалуугун кадырына жетип, баалап, сактай алган мекенчил, улуттук маданияттын муунун тарбиялоонун натыйжалуу методологиясына чабыт жасап, методикалык-технологиянын ыкмасын жараткандыгында, мерчемделген аракеттерин эксперименттен өткөрүп, тастыктагандыгында.

4. Кыргыз тилинин программасына кеп стилдеринин киргизилгенине көп убакыт болсо дагы көмүскөдө калган функционалдык стилдерди окутуунун методикасын изилдөөгө алып, алгылыктуу усулдар менен, айрыкча, иш кагаздарын окутуунун натыйжалуу жолдорун, окутуунун методикасын иштеп чыккандыгында.

Изилдөөнүн максаты – кыргыз тилинин функционалдык стилдерин окутуу аркылуу орто мектептин окуучуларынын кеп маданиятын, ойлоо жөндөмүн жогорулатуунун методикалык-технологиясын иштеп чыгуу, аны илимий-теориялык жана эксперименталдык жактан тастыктоо, натыйжаларын жалпылаштырып, өндүрүшкө сунуштоо.

Көздөгөн максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлган:

1. Изилдөө багытына ылайык илимий, педагогика-психологиялык, методологиялык адабияттарды үйрөнүү, стилистика илиминин пайда болуу, өнүгүү тарыхын изилдөөгө алуу;

2. Орто мектептерде окуучулардын кеп ишмердүүлүгүн жогорулатуу аспектисинен стилистикалык билимди жана функционалдык стилдеринин окутуу абалын аныктоо;

3. Орто мектепте функционалдык стиль жана анын түрлөрүн окутууда кеп ишмердүүлүгүн, ойлоо, талдоо жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүүдө база болгон көркөм, публицистикалык, илимий тексттер, иш кагаздарынын үлгүлөрүн үйрөнүүнүн ыкмаларын аныктоо;

4. Кеп стилдерин окутуу аркылуу жагдайга ылайык, ыңгайына жарамдуу кеп маданиятын калыптоочу эффективдүү методдорду иштеп чыгуу, тажрыйбадан өткөрүү жана жайылтуу.

Диссертациянын биринчи бапы «Орто мектепте кыргыз тилинин стилдерин окутуунун жалпы маселелери» деп аталып (11-62-бб.), биринчи бөлүмүндө «Стиль жана стилистика» түшүнүктөрүнүн этимологиялык, лексикалык маанилери илимий-социологияда, психологияда, педагогикада, этика-эстетикада изилдениши (11-33-бб.) сөздүктөр аркылуу салыштырылып каралган, бул терминдердин маанилери коомдун көп тармактарын ичине камтышы тууралуу аныктама берилген. «Стиль, стилистика» терминдери боюнча М. В. Ломоносов (1739), В. В. Виноградов (1975), Л. Г. Барлас (1978), А. И. Ефимова (1969), И. Б. Голуб (1997), Д. Э. Розенталь (1997), В. Д. Бондалетов (1987), Б.А. Ларин (1974), ж.б. эмгектери, өзбек, казак тилдеринде изилдениши салыштырылган. Алардын ичинен орус окумуштуусу М.Н. Кожинанын «Стиль» түшүнүгүнө кыска, түшүнүктүү аныктамасы изилдөөгө негиз болгон. Кыргыз окумуштууларынан С. Давлетов, А. Турсунов, Б.М. Юнусалиев, А. Иманов, А. Идирисов, Т. Аширбаевдин эмгектери саналган. Кыргыз тилинин стилистикасын терең изилдеген окумуштуу

Т. Аширбаев стилистикалык изилдөөлөрдү эки чоң багытта - структуралык стилистика жана функционалдык стилистика деп карап: «структуралык стилистика тилдин стили, ал эми функционалдык стилистика кептин стили менен байланыштуу каралат» - дейт. Ал эми окумуштуу Т. Маразыков стилистика илимин текет таануу илими менен байланышта карап: «... текст таануу менен стилистика эки башка илим болгону менен маалымат алмашуунун табиятын, сүйлөө ишмердигин изилдеп-иликтөө боюнча алардын жалпы багыты түпкү философиясы, методологиялык базасы бир. Түпкүлүгүндө бул илимий тармак экөө тең ойду мыкты туюндуруунун, мыкты сүйлөөнүн технологиясын, сүйлөө маданиятын изилдеген илимдин катарына кирет» - деп аныктайт. Тил – кеп – стиль түшүнүктөр тилдик өнүгүүнүн өз ара байланышкан төрт моделине токтолот. 1. Тил кеп менен реализацияланышы; 2. Кеп тилдин байлыгын, маданиятын, көркөм мазмундуулугун сактаган каражат экендиги (конформизм); 3. Тилдин коомдук кызматы кептин жагдайга жараша уюштурулушу менен аныкталары (гармония); 4. Кеп адамзат коомунун бардык баалуулуктарынын туундусу (нонконформизм) экендигин ачып берген. Аталган моделдер мисалдар менен көрсөтүлгөн.

Экинчи бөлүм «Кыргыз тилинин стилистикасынын илимий жактан иликтениши» (33-44-бб.) деп аталып, стилистика боюнча Кыргызстанда ХХ кылымда аздыр-көптүр изилдөө иштери башталган жаш илим экени аныктайт. Стилистика илимин изилдөөгө 1929-жылдары кадам ташталганы менен сабатсыздыкты жоюу, туура жазуу маселелери менен катар көбүнчө көркөм чыгарманын, поэзиянын тилине, тилдеги синоним сөздөргө стилдик талдоо, айрым иш кагаздардын жазылышы жөнүндөгү маалыматтар изилдөөнүн тарыхынын башталышы катары аныкталат.

1966-жылдагы токтомго ылайык 9-класска «Сөз маданияты жана стилистика» бөлүмү киргизилип, ага 13 саат бөлүнгөнү кыргыз тилинин стилистикасынын программага кирип, стилистиканы окутуунун башаты деп эсептелген. 1968-жылы IX-X класстары үчүн окуу китеби Э. Абдулдаев, Б. Орузбаева жана А. Жапаров тарабынан иштелип, «Сөз маданияты жана стилистика» бөлүмү А. Жапаров тарабынан жазылып, маанилүү (30 бет) орун берилгени стилистикага маани бериле баштаганынан кабар берет.

Стилистиканын илимий жактан изилдениши окумуштуулар А. Жапаров, Н.Т. Шаршеев, А.Турсунов, Б.М. Юнусалиев, А. Иманов, К.К. Сартбаев, К. Рысалиев, Ж. Мамытов, Б. Керимжанова, Б. Суранчиева, Т. Аширбаевдердин, методологиясын изилдеген окумуштууларга А. Идирисов, С.А. Давлетов, С. Кудайбергенов, А. Иманов, Ж. Чымановдордун эмгектерин кошкон.

Кеп стилдеринин кыргыз тили программасына киргизилишинин бир кылка эместигин анализдейт. Программада саат жүктөмдөрүнүн ар түрдүүлүгү, көбүнчө көркөм, сүйлөшүү стилдери, иш кагаздарынын айрым подстилдери киргизилгенин 1992-2023-окуу жылдарындагы стандарттуу программаны салыштырып, функционалдык стилдерге чегерилген саат өлчөмдөрүнүн аздыгы, методиканын жеткиликтүү эмес экенине кайрылган, бул тууралуу далилдерди келтирген.

Үчүнчү бөлүм – Кыргыз тилинин стилдерин окутуунун методикалык жактан иштелиши (33-62-бб.). Кыргыз тилинин функционалдык стилдеринин түрлөрү 1968-жылдан баштап кыргыз орто мектептеринин окуу программасында биринчи

жылы окутуу башталды. Окутуу методикасына 1980-жылдары С. Давлетов "Байланыштуу реч жана аны мектептерде окутуу", 1989-жылы "Оффшордуу-көптөгү стиль жана аны мектептерде окутуу" деген методикалык колдонмокун, а. Идрисовдун эмгектерин жарганы менен чектелет.

Окумуштуулар «Стиль» түшүнүгү тилдин коомдук кызматы менен тыгыз байланышта каралып, пикир алмашуу, кабарлоо жана таасир этүү мамилелерин тейлөйт, тилден бул кызматтары адабий тилдин стилдеринин четин белгилейт: сүйлөөгү стил тилдин пикир алмашуу кызматында, илимий жана илим кагыздар стилдери тилдин кабарлоо кызматында, публицистикалык жана көркөм стилдер тилдин таасир этүү кызматында көбүрөөк муктаж деп көрсөтөт. Байланыштуу көп менен көп стилдерин айкылыкта окутуу натыйжалуу, балдарды туура, түшүнүктүү, так сүйлөөгө көнүктүрүү менен текст түзүүтө машыктырууну, илим кагыздарынын подстилдери окутуунун усулдарын сунуштайт. Мындай эмгектер А. Идрисов, Ж. Чынышев, Ж.Б. методист окумуштуулардын эмгектеринде баюулаат.

Диссертациянын экинчи бөлүмү «Стилдери окутуунун методикасы боюнча илимий колдонгон материалдары жана методдору» деп аталып, колдонгон материалдары катары КРдин билим берүү максаты, билим берүүнүн мамлекеттик стандарты жана ага ылайык түзүлгөн укуктук-нормативдик документтер, окуу стандарттары, окуу программалары, 5-9-класстардын Кыргыз тили окуу китептеринде сунушталган көп стилдеринин тиешелүү материалдары каралган.

Диссертациянын үчүнчү бөлүмү «Стилдери окутуунун методикасы боюнча илимий колдонгон материалдары жана методдору» деп аталат (67-104-бб.). Биринчи бөлүмдө стилдерди окутуунун методикасы боюнча колдонгон материалдары каралган. Орус мектептеринде функционалдык стилдерди окутуунун максаты эмне? Кем стилдерди окутуу аркылуу кимдир натыйжаларга жетишсиз? – деген суроолордун айланасында ой жүзүтүп, аны балдарга кантип функционалдык жөнүндө, анын кантип колдонулушунун артыкчылыктары максаттары тууралуу маалымат менен жеткери үчүн жолдорун ачып берүү керек.

Кыргыз тилинин программасынын аркылыгы менен жана рецензиясы Кыргыз билим берүү маалыматтык фондусунун билим берүү лабораториясында иштелип чыккан 2023-жылы мамлекеттик стандартта бизнестин окуу планынын мамлекеттик компонентине ылайык, жалпы орто билим берүүнүн өтүмүн жана жогорку билимдеринде Кыргыз тили аркылыгы, биринчиден, грамматикалык материалдар менен кантип материалдары байланыштырып, 5-9-класстарда «грамматикалык жана» жана 10-11-класстарда «кантип - грамматикалык» окутуу менен кантип турган тилдикте, аны тилдин мектептеги окуу үбүнүнүн кантип аркылыгына ылайык, анын максаты грамматикалык байланыштуу илим жана илимийликте деген басыпта түзүлүшү шарты менен жактырат.

1. Функционалдык стилдер боюнча билим берүүдө балдардын жана кыргыз, кыргызстандык, маданиятындагы өзгөчөлүктөрүн, байланыштуу илим, стилдиктик билим дегенден жана алуу менен жана сабаттык системанын кантип окутуу.

2. Орус мектептеринде кантип окутуу жана кантип тилдиктик менен окутуу.

3. Программаны боюнча илим жөнүндө, функционалдык стилдин материалдык жана илимийликте кантип окутуунун натыйжалуулугун колдонгон методдорду кантип окутуу жана иррибандык.

4. Функционалдык стилдерди окутуунун методикасын байытуу жана жайылтууну активдештирүү;

5. Функционалдык стилдерди окутуунун алдыңкы тажрыйбаларын типтештирүү, жалпылоо. Илимий жана методикалык табылгаларды басмадан басып чыгарууну көздөйт.

Экинчи параграфта изилдөөнүн теориялык методдору каралган (88-98-бб.).

Үчүнчү параграфта орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуунун абалы, окуучуларды кеп стилдерин өздөштүрүү деңгээлин аныктоо маселеси боюнча педагогикалык эксперимент жүргүзүлгөн. Окутуучуларга коюлган педагогикалык, анын ичинен методикалык талаптар коюлганын изилдөөдө көрсөткөн:

1. Экспериментти жүргүзүүдө анын максатын, формасын аныктап, аны өткөрүү үчүн колдонулуучу интерактивдүү методдордун технологиясы иликтенип чыгып, колдонулган.

2. Эксперименттерди өткөрүүдө коюлган талаптарды аткаруу пландалган максаттын негизинде ишке ашырылган. Ага үзгүлтүксүз байкоо жүргүзүлүү менен эксперименттин жыйынтыгы чыгарылган.

3. Аныктоочу эксперименттен кийин функционалдык стилдерди окутуу менен окуучулардын теориялык билимин, кеп корун, кеп маданиятын жогорулатуу үчүн атайын изденүүчү жана окутуучу эксперименттерди жүргүзүүдө окуучулар өздөрүнүн психологиясында кеп стилдерин өздөштүрүүсү канчалык деңгээлде өнүгүп жогорулагандыгына мугалимдин жардамы менен ар кандай формада байкоо, талдоо, анализ жүргүзүшүп, андан жыйынтык чыгаргандыгы көрсөтүлгөн.

4. Экспериментти өткөрүү процессинде максатталган тапшырмаларды толук аткаруу жана андан жыйынтык чыгаруу, ага баа берүү талаптары жогоруда белгилеп өткөн зарыл шарттарга ылайык иш жүзүнө ашырылган.

2013-2015-жылдары башталган эксперименттин алгачкы этабында функционалдык стилдерди орто мектептерде окутуунун жана окуучулардын функционалдык стилдер боюнча алган билимдеринин жалпы деңгээли аныкталган. Ош облусунун Чоң-Алай районуна караштуу Алайчы уулу Саид атындагы инновациялык мектеби, Жалал-Абад облусуна караштуу Ала-Бука районундагы Төрөгелди Балтагулов атындагы №1 жалпы орто билим берүүчү мектеби, Ош облусунун Кара-Суу районундагы №46 Саит Маматов атындагы орто мектеби, Ош шаарындагы №17 Ю. Гагарин, №38 Б. Алыкулов атындагы мектеп-гимназиялары. Педагогикалык эксперимент Ош шаарындагы №18 А. Навои атындагы мектеп-лицейинде жүргүзүлгөн.

Аталган бапта педагогикалык эксперименттин этаптары, максаты, милдети жана натыйжалары көрсөтүлгөн. Эксперименталдык (тажрыйбалык) топтор менен текшерүүчү топтун окуучуларынын функционалдык стилдер боюнча билим деңгээли адегенде бирдей болсо, тажрыйба жүргүзгөн топторго окутуу технологиялары сунушталган. Анын натыйжасында методикалык ыкмалар, каражаттар жана окутуу жолдору орточо 10-15%га жогорулагандыгы таблицаларда чагылдырылган.

Үчүнчү бап «Орто мектепте кыргыз тилинин функционалдык стилдерин окутуунун методикасы» (112-139-бб.) деп аталып, «Стилдерди 5-9 класста окутуунун формалары, каражаттары, ык-жолдору» деген биринчи бөлүмүндө функционалдык стилдер боюнча окуу программаларына, окуу китептерине, сабак өтүүдөгү пайдаланылган методдорго анализ жүргүзүлгөн. Окуучулардын кеп

маданиятын калыптандырууда функционалдык стилдер жана байланыштуу кептин ролун аныктоо үчүн «окутуу ыкмалары» жана «окутуу эрежелери» деген түшүнүктөр такталган. Окутуу ыкмалары - окутуу методунун өзүнчө бир курамдык бөлүгү, б.а. «метод» жалпы түшүнүгүнө салыштырмалуу жеке түшүнүк катары булардын ортосундагы чек ара – өтө кыймылдуу жана өзгөрмөлүүлүгү кээ бир учурларда метод педагогикалык милдеттерди чечүүдө өз алдынча жол катары чыга тургандыгы, башка учурларда - жеке милдетке ээ ыкма катары чыгышы, окутуу эрежелери (дидактикалык эреже) - окутуу процессинин типтүү педагогикалык жагдайында эмне кылуу керектиги жөнүндөгү конкреттүү көрсөтмөлөр аныкталган милдетти чечүү үчүн эрежелердин системасы – бул методдун нормативдүү - сүрөттөөчү модели экендиги каралган.

Кыргыз рухун, дөөлөттөрүн сактоодо кеп маданиятын, байлыгын мектеп окуучуларына окутуу менен алардын ички жан дүйнөсүндөгү адеп-ахлак, улуттук нарк, дөөлөт, баалуулук, намысты ойготууну мугалимдин педагогикалык чеберчилигине жараша ар бир мугалим белгилеп өткөн окутуунун ар кандай методдорун колдонуу менен ишке ашыра тургандыгы белгиленген.

Экинчи бөлүм «Иш кагаздарын окутуунун методикасы» (127-143-бб.) каралган. Иш кагаздары адамзат жашоосун түбөлүк коштогондуктан иш кагаздарын окутууда иш кагазды жазуу-түзүүдө, укуктук нормаларын сактоо (маалым даректеринин такталышы), жарамдуулук мөөнөтү, жүргүзүлүшү, сакталышы, максатка, милдетке ылайык кызматы аныкталып үйрөтүлүшүн биринчи сатка койгон.

Стиллердин өнүгүү этаптарын, изилденишин тарыхый хронологиялык тартипте карап, аларды аткаруудагы жана пайдалануудагы заманбап талаптарга жетиштирүүдө *илимий булактарды үйрөнүү методун* окутуунун негизги ыкмалары катары пайдаланган.

Кыргыз тили сабагын мамлекеттик стандарттын негизинде теория менен практиканын байланышын бекемдеп, «теориядан – практикага, практикадан – теорияга» деген принцибин жетекчиликке алып, *интеграциялап окутууну* пайдаланат жана сунуштайт. Интеграциялап окутуу – кыргыз тилинде жандуу сүйлөшүү, эркин ой жүгүртүү, таанып-билүү аркылуу жеке көз карашына, пикирине, тыянагына ээ болуу, тил жана кеп маданиятына жетишүүдөгү ордун аныктаган.

Илимийлүүлүк принцибинде *окуучулардын чыгармачылыгын үйрөнүү методу* мугалимге окуучуну жакындан таанып, жөндөмүнө жараша мамиле жасоого алып келсе, класстагы ар бир окуучунун өзгөчөлүгүн көрсөтүүгө, окуучунун шыгын ойготууга, өз багытын табууга, балдар бири-бирин жакындан таанышууга, алака-катыш түзүп, кызматташууга жардам берет.

Жеке-изденүүчү (эвристикалык) методдо проблемалык баяндоого караганда теориялык билимин реалдуулукта таанып-билүү иш-аракетинин жогорку деңгээлин камтып, окуучулар стилдер боюнча белгиленген теманы өз алдыларынан башынан аягына чейин чечпестен, анын бөлүгүн гана чечишет болгону мугалим издөөнүн айрым кадамдарын аткарууга окуучуларды тартат.

Изилдөөчүлүк методдо окуучулардын стилдер боюнча материалды чыгармачылык менен кабыл алуусуна түрткү болуп, окуучулардын өз алдынча билим алууларына, предмет же кубулушту изилдөөлөрүнө, тыянактарды чыгара билүүлөрүнө жана алынган ык менен көндүмдөрдү турмушта колдоно билүүлөрүнө өбөлгө болору белгилейт. Салттуу сабак менен инновациялык

сабактын артыкчылыктары жана кемчиликтерин көрсөтүүгө аракет жасалган.

Диссертациянын авторефератында изилдөөнүн мазмуну, максаты так берилген, андан эмгектин логикасын аңдап билүүгө болот. Иштин теориялык ойлору практикада сынактан өткөрүлгөн. Теманын негизинде жазылган эмгектердин саны – 12, жарыяланган эмгектер УАК талап кылган басылмаларда жарыяланган.

Диссертациялык изилдөөдө функционалдык стилдерди орто мектепте окутууда окуучулардын кебин, ойлоосун, сүйлөө маданиятын жогорулатуунун методикасынын теориялык жана практикалык орчундуу маселелери ийгиликтүү аныкталышы менен бирге иштин жалпы сапатына анча таасир эте албаган айрым кемчиликтер да кездешет.

Алар:

1. Биринчи баптын үчүнчү бөлүмүндө кыргыз тилинин стилдерин окутуунун методикалык жактан иштелишине маалымат аз берилген. Кыргыз тилинин функционалдык стилдерин 1968-жылдан баштап окуу программасына киргизилгенин этаптар боюнча бөлүп көрсөтсө болмок.

2. Үчүнчү баптын иш кагаздарын окутуу деген экинчи бөлүмүндө «Этиштин мамиле категориясын иш кагаздарына ыктап окутуунун технологиясы» деген тема жалпы функционалдык стилдерди окутууга багытталбай, четтеп берилгендей.

3. Диссертацияда орфографиялык, пунктуациялык каталар кездешет. Жогоруда айтылган сунуштар иштин илимий мазмунуна терс таасирин тийгизбейт, диссертация функционалдык стилдерди орто мектепте окутууда окуучулардын тил, кеп, коммуникация, маданият, этика темаларын жогорулатуунун методикасы багытында кыргыз педагогика илиминде ырааттуу жана учур талабына ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат.

Жыйынтыктап айтканда, изденүүчү Айбашова Тазагул Матраимовна «Орто мектептерде функционалдык стилдерди окутуу» аттуу темадагы 13.00.02 - окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз тили) адистиги боюнча диссертациялык иши жана анын авторефераты Кыргыз Республикасынын Улуттук аттестациялоо комиссиясынын «Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү жобосунун» талаптарына ылайык иштелип чыккан эмгек болуп саналат.

Изилдөөнүн автору Айбашова Тазагул Матраимовна аталган адистик боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын алууга татыктуу.

Расмий оппонент,
Кыргыз билим берүү академиясынын
башкы илимий кызматкери
педагогика илимдеринин
доктору, профессор

*Кол таштаган
магистрант
Каликтар К. Б. Иши
Таштан А. Асанова
14.02.2025ж.*

Добаев К. Д.

